

УДК 378 (075. 8)

Дар'я Супрун

викладач кафедри мовної підготовки та юридичної лінгвістики Академії управління МВС;

Микола Супрун

доктор педагогічних наук, начальник Науково-методичного центру навчальних закладів МВС

**ОСОБИСТІТЬ СОЦІАЛЬНОГО ПРАЦІВНИКА
ПРАВООХОРОННОЇ СИСТЕМИ
(з історії питання)**

Розглянуто аспекти вдосконалення навчального процесу курсантів-психологів ВНЗ МВС України у контексті його впливу на становлення офіцера міліції. Аналізується внесок наукової школи академіка АПН України В.М. Синьова у дослідження зазначених питань.

Рассмотрены аспекты совершенствования учебного процесса курсантов-психологов вузов МВД Украины в контексте его влияния на становление офицера милиции. Анализируется вклад научной школы академика АПН Украины В.Н. Синева в исследование данных вопросов.

The questions of the improving the educational process with the cadets of the psychological direction in the higher educational establishments of the ministry of internal affairs of Ukraine in the context of its influence on the militia officer's formation. The achievements of the scientific school headed by the present member of the academy of the pedagogical sciences V. Syniov into the investigation of the given question are analyzed.

Ключові слова: педагогіка, виховання, поведінка, суспільство.

Ключевые слова: педагогика, воспитание, поведение, общество.

Keywords: pedagogics, bringing up, deviant behaviour, society.

Неухильне дотримання принципів виховання – ось що, на переконання Л.С. Виготського, насамперед вимагається від педагога.

Справді, повинно бути багато типів педагогів, але все-таки справжній Педагог у професійному сенсі має типові риси. Це той Майстер, який буде свою виховну роботу не лише на творчому подиху, а й на наукових знаннях.

Час підтвердив тезу Л.С. Виготського про те, що в майбутньому педагоги в роботі використовуватимуть знання з психології, і через це педагогіка стане точною наукою. За висловом П.П. Блонського, педагогіка повинна ґрунтуватися на науковій, біосоціальній педагогічній психології. Специфіка і складність педагогічної діяльності полягає в тому, що проблеми неможливо розв'язати, не враховуючи мікромеханізмів людського спілкування й деталей (“дрібниць”), з яких складається процес формування особистості.

Професійна діяльність правоохоронця, а тим більше психолога ОВС, за своєю природою є педагогічною. Враховуючи наукову та практичну значущість формування особистості сучасного правоохоронця, ми ставили перед собою мету дослідити це питання в історико-педагогічному ракурсі через аналіз творчого доробку академіка В.М. Синьова та представників його наукової школи. Виконання поставленого завдання засвідчило: вітчизняна психолого-педагогічна наука має значний пласт напрацювань з питань підготовки сучасного правоохоронця та соціального педагога [1; 2; 3 та ін.]. У цьому сенсі й проведемо наш аналіз.

Як зазначає у своїй праці В.Ц. Абрамян, ефективність педагогічного процесу визначається відносинами “учитель – учень” і “учень – учитель”. Цей дослідник визначає три типи педагогів:

1. Педагог, активний в організації спілкування і стосунків – як групового, так і парного (“учитель – учень”). Він чітко індивідуалізує свої контакти (взаємодію з учнем). Його установки змінюються з досвідом. Педагог шукає обов'язкового підтвердження своїх установок. Він знає чого хоче, і розуміє, що саме власною поведінкою сприяє досягненню бажаної мети.

2. Педагог, гнучкий у своїх установках, але внутрішньо слабкий, підпорядкований стихії спілкування. Відмінність його установок – не різниця в стратегії, а значна варіативність поведінки самих учнів. Тобто його педагогічні інтереси недостатньо розвинуті для самостійного акту цілездійснення.

3. Педагог, для якого характерний стереотипний підхід до виховання.

Напрочуд велике значення для становлення психолога ОВС має гуманістична установка на працю, тісно пов'язана з мотиваційним компонентом, який передбачає такі принципи:

- ставлення до іншого як до цінності;
- спрямованість на відкрите й активне спілкування;
- потяг до самовдосконалення;
- націленість на гармонійний розвиток вихованців [1].

Доречно зазначити, що принцип гуманізму бере свій початок з “природовідповідності” навчання і виховання (Я.А. Коменський, Д. Локк, Ж.-Ж. Руссо та ін.), досліджень механізмів навчювань (В.М. Бехтерев, А. Біне та ін.), учень про розвиток колективу (А.С. Макаренко) та про механізми конформізму індивіда у групі.

За уявленнями сучасної науки, професійні здібності можна вивчати, виходячи лише з вимог самої професійної діяльності.

За класифікацією Є.А. Клімова, є п'ять типів професій: “людина – природа”, “людина – техніка”, “людина – художній образ”, “людина – знакова система”, “людина – людина”. Професії педагога і психолога – класичний приклад професій типу “людина – людина”.

Необхідними педагогічними рисами Є.А. Клімов вважає: розумові здібності; високий моральний рівень; організаторські здібності та вміння швидко і правильно оцінювати внутрішній стан іншої особи; здібність використовувати мовлення як засіб впливу на людей; здатність бути одночасно уважним до багатьох об'єктів виховання; здібність з великою вірогідністю передбачити подальшу поведінку і розвиток особистості учня.

Здібності виховати неможливо, їх можна тільки виявити, розвинути, створивши для цього необхідні умови. Психолого-педагогічна наука виокремила три проблеми у вивченні здібностей: їхні походження і природа; типи і діагностика окремих їхніх видів; закономірності розвитку та формування.

Сучасний соціальний педагог повинен володіти цілим арсеналом педагогічних якостей. Зупинимося на характеристичі деяких із них.

Комунікативні якості – спрямованість особистості на іншу людину, коли люди перебувають у центрі систем цінностей індивіда (що в

системі відносин стоїть на першому місці – гіпертрофоване “Я” чи “ТИ”?). Завдяки образу “Я” досягається певна авторитарність і константність внутрішнього світу особистості як цілісного формування. Функції “Я”: збереження і прояв стійкості досягнутого рівня самоповаги; диференціація та інтеграція власного досвіду; виокремлення індивіда з навколишнього середовища; самооцінка і самоконтроль; самокритика і самокорекція; самовдосконалення і самоствердження. У реальному житті та чи інша функція актуалізується або ж пригнічується. Для суспільства дуже важливим є те, щоб формування внутрішнього “Я” здійснювалося на основі загальнолюдських цінностей.

Орієнтація на внутрішній світ особистості “ТИ” у вихованців передбачає не тільки прийняття до уваги тих утворень самосвідомості, що вже набули статусу структурних компонентів образу “Я”, а й управління самим процесом їхнього становлення. Велике значення тут мають: здатність допомагати людям, вміння поставити себе на місце іншого, емпатія (розуміння емоційного стану іншої особи), вміння перейматися чужими тривогами та альтруїзм.

На думку В.Ц. Абрамяна, ситуації, що дозволяють виявити емпатичні форми, можна використати в роботі з абітурієнтами педагогічних закладів освіти. Аналогічні прийоми доцільно було б запровадити і на психологічних факультетах ВНЗ МВС України. Особливе місце тут належить діалогічному підходу, який дозволяє дослідити й формувати педагогічне спілкування як з позицій змістовно-діяльнісних концепцій, так і цілісно-гуманістичних установ (уявлень). Під час реалізації цього підходу суттєвого значення набуває ідентифікація (впізнання кого-небудь, чого-небудь) і уподібнення, ототожнення [1].

Необхідна за цих умов педагогічна техніка, розроблена А.С. Маркаренком, містить для практичного працівника ОВС будь-якого рангу суттєве значення, оскільки він повинен вміти: по-перше, швидко і правильно орієнтуватися в умовах спілкування; по-друге, вільно володіти мовленнєвою технікою, правильно обирати зміст спілкування; по-третє, знаходити адекватні засоби для передачі цього змісту; по-четверте, забезпечувати зворотний зв'язок.

Педагогічне спілкування має такі показники: зацікавленість педагога у продуктивному контакті з підопічними; здібність самовизначення вибору ефективних форм і змісту педагогічного впливу на

учня; рівень усвідомлення своєї керівної ролі, позиції в результатах розвитку особистості вихованця.

Образ сучасного працівника правоохоронної системи буде недосконалим без гностичних якостей, виховання яких – це формування пізнавального, творчого, активного ставлення людини до світу.

Становлення нових понять у людини відбувається за схемою: почуттєві значення – розуміння змісту – засвоєння – оволодіння. Наукові поняття формуються на основі творчого мислення, яке розвивається за рахунок оволодіння великою кількістю алгоритмів виконання завдань. Тому працівнику ОВС надзвичайно важливо наполегливо вдосконалювати своє професійне педагогічне мислення, тобто особливості розумової діяльності, обумовленої характером професії. Цей вид мислення недоцільно ототожнювати з філософським чи логічним. Б.М. Теплов підкреслював, що інтелект у людини єдиний і єдині його механізми, але різні форми розумової діяльності, оскільки різні завдання, що стоять у тому чи іншому випадку перед розумом людини.

Педагогічне мислення – це певне бачення педагогом учня, навколишнього світу, воно є явищем багаторівневим та варіативним, оскільки в ньому відбиваються етичні установки, психолого-педагогічні і професійні знання педагога, його професійно-особистісні якості, способи розумових та практичних дій. Педагогічне мислення відображає не тільки особливості розумової діяльності педагога, а й специфіку його сприйняття, уваги.

Особливе місце в розвитку гностичних якостей належить мовленнєвому впливові, який має такі компоненти: повідомлення знань (інформація, навчання); виховання навичок і умінь у тій чи іншій діяльності (навчання); поштовх до безпосередніх дій (навіювання, переконання); вироблення мотивів, потреб, установок, цінностей, орієнтацій (переконання); вплив на емоційно-образну структуру вихованців. У психолога повинно бути сформовано вміння прогнозувати, передбачати педагогічний вплив власного мовлення і судити про його ефективність, порівнюючи бажаний результат з дійсним.

Проектувальні якості фахівця визначаються вмінням прогнозувати можливості розвитку рис вихованців за первинними результатами впливу та передбачати на основі цих результатів їхній подальший шлях. Чільне місце тут належить консультативній діяльності, що пе-

редбачає відбір і організацію навчального процесу. Зокрема доречно наголосити на вмінні структурувати навчальний матеріал у межах завдання, програми і підручника, а також у змінених обставинах із врахуванням конкретних особливостей вихованців. Суттєву роль тут відіграє перспективне планування психолого-педагогічного процесу.

Організаторські якості є провідними у структурі особистості психолога ОВС. Організаційний компонент у педагогічній діяльності В.Ц. Абрамян розглядає як своєрідний синтез гностичних, проєктувальних, конструктивних і комунікативних засад, що виявляються у безпосередній взаємодії педагога з колективом чи окремим вихованцем. Здатність до організаторської діяльності передбачає структурування навчальної інформації в процесі викладання, організацію діяльності вихованців тощо. Все це зумовлює дослідження педагогічного завдання і вирішення педагогічної ситуації [1].

Психолог-практик ОВС повинен сприяти покращанню кадрової роботи, тому він має чітко володіти критеріями оцінки сформованості організаторських здібностей працівника. До цих критеріїв у першу чергу належать: творчі вміння; здатність ставити себе на місце іншого та встановлювати контакт з колегами; розвинена загальна культура; вимогливість до себе та до інших; активність, ініціативність та самостійність у розв'язанні проблем, спостережливість і реалістичність у цілепокладанні та цілездійсненні; наполегливість, працездатність, організованість тощо.

У роботі практичного психолога та інших категорій працівників ОВС нерідко спостерігаються такі випадки, коли спеціаліст не може передати свої знання підлеглим. Це свідчить про те, що ці фахівці не володіють основами педагогічної техніки і технології, зокрема одним із важливих її компонентів – організаторським. В ідеалі вибір професії повинен збігатися з природними здібностями людини.

З метою зіставлення поглядів різних дослідників на природу педагогічних здібностей розглянемо окремі з них.

Дослідник М.Д. Леветов виокремив п'ять педагогічних здібностей:

- вміння передавати знання коротко і цікаво;
- здатність розуміти учня, яка базується на спостережливості;
- творчий склад мислення;
- організаторські здібності;

- винахідливість та швидке і точне орієнтування [7].
- У дослідженні Ф.Н. Гоноболіна зазначені такі здібності:
- дидактичні – вміння реконструювати навчальний матеріал;
 - визначати складність матеріалу для учня;
 - виразні здібності (мовлення);
 - перцептивні (увага, вміння спілкуватися, встановлювати контакт, враховувати індивідуальні особливості учнів);
 - організаторські;
 - сугестивні (вплив на інших);
 - науково-пізнавальні;
 - педагогічна уява;
 - особистісні (настійливість, витримка) [5].

Отже, педагогічні здібності – це індивідуальні, стійкі якості особистості, що характеризуються специфічною чуттєвістю до об'єкта, засобів діяльності і сприяють створенню найпродуктивніших способів досягнення бажаних результатів.

Для працівника психологічної служби ОВС критерієм відбору майбутніх кандидатів на службу в органи МВС має виступати їхня психологічна готовність до професійно-педагогічної творчості, яка обумовлена такими чинниками:

- висока професійна компетентність, самостійність суджень, оперативність і сміливість щодо прийняття рішень;
- безкомпромісність у боротьбі з негативними явищами, наполегливість у захисті інтересів людини;
- наявність авторської методики, досвіду створення для вихованців атмосфери творчості, стану розкутості й оригінальності думки, високої духовної енергії;
- легкість асоціювання, вміння спонукати іншу людину до інтелектуального напруження;
- вимогливість і наполегливість, прагнення у всьому дійти до суті;
- бажання максимально наблизитися до ідеального результату;
- свіжість погляду на загально визнані істини в педагогіці;
- вміння розробляти нові педагогічні ідеї, оригінальні моделі педагогічного процесу;

- здатність побачити те істотне, на чому слід фіксувати увагу за-для професійного вдосконалення і стимулювання свободи наукової думки в педагогіці.

Ідеальною є модель творчого педагога, який особисто усвідомлює свободу організації педагогічної діяльності не за наказом, а за внутрішнім бажанням, здатний перемогти себе “вчорашнього”, відшукати нові творчі повороти, схильний до творчого ризику у своїй праці.

Практично всі представники офіцерського корпусу незалежно від відомчого підпорядкування (МО, МВС, СБУ та інші структури) прагнуть швидко зробити службову кар’єру, акцентуючи при цьому увагу на виборі шляхів досягнення мети. На нашу думку, найперше, що має зробити випускник ВНЗ у новому для нього колективі, так це побачити й оцінити в ньому добрі традиції і підтримати їх. Звісно, що повагу до таких традицій необхідно виробляти ще з курсантських років.

Офіцер має поважати складну і допоки не престижну працю правоохоронців сержантського складу. Тому дуже корисно було б, аби ще до приходу на навчання у ВНЗ його абітурієнти пройшли саме цей сержантський шлях. У цьому плані важливою є організація навчальної практики та стажування курсантів.

Важливими у службі офіцера є стосунки між колегами різного субординаційного рівня та кваліфікації. Заради підтримання нормального мікроклімату в колективі кожен має поступитися власними амбіціями, заздрощами та іншими негативними проявами людської природи. Важливу роль у цьому процесі мають відіграти такт, взаєморозуміння, самодисципліна та інші позитивні риси.

Працівники ОВС мають турбуватися один про одного, оберігати від переживань і різних тривог, якими, на жаль, насичене життя міліцейських підрозділів. Колектив зобов’язаний щиро цікавитися сімейними проблемами свого колеги, реально сприяти їхньому розв’язанню. Безумовно, кожен має піклуватися і про власну сім’ю, бо вона є одним із важливих стабілізаційних факторів людського життя. Взаємна довіра та повна щирість мають базуватися на взаємоповазі всіх членів колективу.

Кожна діяльність враховує можливість помилки, і тому вкрай важливо, щоб старші, досвідченіші люди коректно вказували на них молоді. Одним із головних показників здорової атмосфери в колективі є здатність кожного до публічного визнання своїх помилок. Само-

критика у поєднанні з конструктивною критикою – запорука розвитку кожного колективу.

Отже, колектив, в ідеалі, це те соціальне утворення, що оптимально сприяє розвитку професійно-педагогічних якостей працівників.

Говорячи про особливості педагога, слід підкреслити, що він – вірець народної духовності, яка різними засобами передається вихованцям. За покликанням він є носієм і провідником ідейного скарбу народу, збагаченого досягненнями світової цивілізації.

Нині повинна відбуватися орієнтація на особистість об'єкта виховання, що становить основу діяльності педагога-керівника. Єдино можливий спосіб організації реальної співпраці керівника і підлеглого – демократичний стиль управління його діяльністю.

Критерієм і мірою діяльності педагога, його професійної майстерності є Людина, її здоров'я і всебічний розвиток. І як добре, коли все це прищеплюється ще із курсантської лави. Але чи завжди так буває в житті?

Найхарактернішими рисами педагога повинні стати постійна незаспокоєність, своєрідна незадоволеність собою й велике бажання вчитися самому і навчати інших.

Досвід педагогів-новаторів може стати основним джерелом творчої педагогіки. На наше глибоке переконання, без самоосвіти не може бути педагога-фахівця. Було б дуже доречним, якби кожен наш колега став би збирати для повсякденної роботи матеріали з таких питань: виховання громадянина; сімейне виховання; живе слово педагога; наука – ОВС; педагогіка співробітництва та інші, що стали б із часом неоціненною підтримкою в роботі.

Вивчення історико-педагогічного доробку вітчизняних учених, зокрема напрацювань представників наукової школи академіка В.М. Синьова, дає нам підстави стверджувати, що соціальний педагог повинен мати глибокі знання із загальної та спеціальної педагогіки, психології, суміжних дисциплін, володіти системою вивчення вихованців, прийомами корекції та компенсації вад соціального розвитку людини, уміти швидко оцінити обстановку і терміново прийняти педагогічно обґрунтоване рішення. Педагог завжди повинен пам'ятати про те, що чим раніше починається цілеспрямований корекційно-виховний вплив, тим значніші успіхи досягаються в роз-

витуку сприймання наших вихованців. Як зазначив з цього приводу Я.А. Коменський: "...в людині перші враження настільки стійкі, що було б дивом, якщо б вони змінились. Тому дуже важливо, щоб вони засвоювалися в юному віці”.

Дуже чітко про роль колективу в становленні людини-особистості висловлювався в “Листі до молоді” академік І.П. Павлов. Цей документ кожна людина, а тим більше соціальний педагог правоохоронної системи, має сприймати як моральний орієнтир своєї поведінки в усіх її проявах, бо незалежно від формального наукового статусу він має завжди залишатися дослідником.

Враховуючи соціальну та наукову значущість підготовки кадрів ОВС, ми ставимо за мету зорієнтувати наші майбутні наукові пошуки на дослідженні питань, пов’язаних із розкриттям теоретичних та методичних засад самовиховання курсантів і слухачів закладів освіти МВС України.

Список використаних джерел

1. Абрамян В.Ц. Театральна педагогіка. – К.: Лібра, 1996. – 164 с.
2. Синев В.Н. Педагогика сотрудничества в индивидуальной воспитательной работе с осужденными в ИТУ // Совершенствование воспитательной деятельности органов исполнения наказаний: сб. науч. трудов. – Рязань: РВШ МВД РФ, 1992. – С. 3–18.
3. Синьов В.М., Пометун О.І., Кривуша В.І., Супрун М.О. Основи теорії виховання: навч. посіб. / за ред. В.М. Синьова. – К.: РВВ КІВС, 1997. – 136 с.
4. Выготский Л.С. Педагогическая психология / под ред. В.В. Давидова. – М.: Педагогика, 1991. – 194 с.
5. Гоноболин Ф.Н. Книга об учителе. – М.: Педагогика, 1965. – 121 с.
6. Елканов Б.Е. Основы профессионального самовоспитания будущего учителя. – М.: Просвещение, 1989. – 143 с.
7. Леветов М.Д. Детская педагогическая психология. – М.: Педагогика, 1980. – 174 с.

Стаття надійшла 02.04.2009.